

Dr hab. Agata Mirek, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Humanistycznych, Ośrodek Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce
Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, agatam@kul.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej

s. mgr Ireny Drozd „**Dzieje Zgromadzenia Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi w Polsce**”, Rzeszów 2020, ss. 381, w tym bibliografia 22 ss.; 69 tabel.

Rozprawa została napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Stanisława Nabywańca w Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego, w Instytucie Historii.

I. Ocena merytoryczna

Recenzowana dysertacja jest próbą przedstawienia dziejów Zgromadzenia Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi, która już od 125 lat wpisuje się w historię, nie tylko Kościoła grekokatolickiego w Polsce, ale także w historię Kościoła powszechnego. Stan badań nad dziejami żeńskich zgromadzeń zakonnych działających w Kościele grekokatolickim, zarówno w Polsce, jak i w Europie Środkowo-Wschodniej dowodzi, że jest to zadanie niezwykle trudne. W literaturze przedmiotu brak porównawczych monografii innych zgromadzeń, jak również nawet cząstkowych opracowań, dotyczących konkretnych dziedzin ich działalności apostolskiej. Z tym większym uznaniem należy odnieść się do decyzji s. mgr Ireny Drozd, która za przedmiot swych badań naukowych obrała ukazanie historii wyżej wymienionego Zgromadzenia.

Autorka prezentuje historię wspólnoty zakonnej na szerokim tle społeczno-wyznaniowym drugiej połowy XIX w. na terenach włączonych w wyniku rozbiorów Polski do Cesarstwa Austro-Węgierskiego, określanych Galicją, która to nazwa funkcjonowała w latach 1772-1918. Na złożoność sytuacji polityczno-społecznej tych terenów nałożyła się także zróżnicowana sytuacja wyznaniowa społeczeństwa tego regionu, która warunkowała pozycję Kościoła grekokatolickiego. Celem pracy, jaki sformułowała autorka we wstępie do dysertacji jest przybliżenie specyfiki charyzmatu żeńskiego zgromadzenia zakonnego wyrastającego z Kościoła o tradycji wschodniej oraz ukazanie zaangażowania Kościoła grekokatolickiego, poprzez działalność sióstr zakonnych tego obrządku, mającą na celu poprawę jakości życia religijnego, społecznego i edukacyjnego wiernych grekokatolików, żyjących w granicach

Cesarstwa Austro-Węgierskiego, a także wśród migrantów zarobkowych w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Brazylii.

Autorka przeprowadziła szeroką kwerendę archiwalną obejmującą zasoby 15 archiwów zakonnych, kościelnych i państwowych, nie tylko polskich, ale także zagranicznych, między innymi w Archiwum Generalnym Sióstr Służebnic w Rzymie i w Archiwum Prowincjalnym Sióstr Służebnic NMP w Toronto. Kwerendy zostały uzupełnione relacjami i wspomnieniami sióstr. Ponadto doktorantka sięgnęła do źródeł drukowanych, a także do ponad 270 opracowań i artykułów w języku polskim, ukraińskim, angielskim i słowackim.

Wśród materiałów źródłowych na uwagę zasługują cenne dla pracy akta Archiwum Prowincjalnego Zgromadzenia Sióstr Służebnic NMP w Warszawie. W dysertacji prezentującej historię sióstr służebnic NMP wykorzystano także archiwalia Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie i w Lublinie. Pewnym niedopatrzeniem jest jednak brak kwerendy w Oddziale IPN w Warszawie, gdzie znajduje się znaczna część materiałów wytworzonych przez pracowników Służb Bezpieczeństwa, między innymi teczki obiektowe poszczególnych Zgromadzeń. Mankamentem jest także brak kwerendy w katowickim Oddziale IPN, gdzie znajdują się dokumenty zebrane i wytworzone w czasie śledztwa, prowadzonego wobec sióstr służebnic aresztowanych i deportowanych z Czechosłowacji do obozu pracy w Ilawie, a następnie przetrzymywanych w sosnowieckim więzieniu. Doktorantka nie informuje nas o przeprowadzonej tam kwerendzie i jej wynikach. Poważnym brakiem dla całokształtu tej pracy, jest brak kwerendy w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w zespole Urzędu do Spraw Wyznań, jak również w archiwach ukraińskich.

Cezury czasowe opracowania, jak i zasięg terytorialny pracy nie zostały przez doktorantkę wyraźnie zaznaczone, co budzi pewne zastrzeżenia merytoryczne i wskazuje na uchybienia warsztatowe. Praca, zgodnie z tytułem dotyczy dziejów Zgromadzenia Sióstr Służebnic NMP w Polsce więc wydaje się, że powinna obejmować okres od 1918 r. kiedy to w wyniku traktatów pokojowych po I wojnie światowej na mapach Europy pojawia się państwo polskie. Tymczasem pierwszy rozdział pracy dotyczy okresu od momentu powstania Zgromadzenia w 1892 r. aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Autorka nie uchwyciła w pracy tej zasadniczej zmiany, jaka nastąpiła także w stosunku do Kościoła grekokatolickiego w II RP, w wyniku podpisania i ratyfikowania Konkordatu. Drugi rozdział zatytułowany: Zgromadzenie Sióstr Służebnic NMP w Europie Środkowo-Wschodniej podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu, także odbiega od założeń zawartych w tytule dysertacji.

Druga cezura czasowa postawiona przez doktorantkę – rok 2017 nie budzi zastrzeżeń, wyznacza ją rok jubileuszowy 125. rocznicy istnienia Zgromadzenia oraz 70. rocznicy powołania do życia, w zmienionych warunkach geopolitycznych i wyznaniowych prowincji Zgromadzenia Sióstr Służebnic w Polsce.

Doktorantka formułując podejmowaną problematykę badawczą stwierdza we wstępie iż, celem jej pracy jest ukazanie historii Prowincji Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Polsce oraz naświetlenie pierwotnego charyzmatu, który uległ modyfikacji ze względu na zmieniające się warunki społeczno-polityczne (s. 36). Kolejny problem badawczy podjęty w dysertacji dotyczy szukania odpowiedzi na pytanie, co przyczyniło się do powstania w Kościele grekokatolickim pierwszego aktywnego żeńskiego zgromadzenia zakonnego, które wypracowało nowy model wspólnoty zakonnej oddanej służbie człowiekowi. Praca – jak informuje nas doktorantka – jest próbą usystematyzowania dziejów wspólnoty, omówienie zagadnień i problemów dotyczących powstania i działalności (s. 33).

II. Ocena formalna

a) Struktura rozprawy

Praca ma układ chronologiczno-rzeczowy. Zasadnicza jej część składa się z czterech rozdziałów, wstępu, zakończenia i bibliografii, która niestety nie została ujęta w spisie treści – (patrz s. 2). We wstępie autorka szczegółowo omówiła wykorzystaną w pracy bazę źródłową, oraz przedstawiła literaturę przedmiotu ze szczególnym uwzględnieniem opracowań, dotyczących założycieli, jak i dziejów Zgromadzenia, które opublikowano przede wszystkim w języku ukraińskim. W rozdziale pierwszym omówiono genezę powstania Zgromadzenia, sylwetki założycieli wspólnoty i pierwsze lata działalności. Rozdział drugi poświęcony został sytuacji Zgromadzenia podczas drugiej wojny światowej i w pierwszych latach po jej zakończeniu. Kolejny, trzeci rozdział ukazuje organizację nowopowstałej wiceprowincji w powojennej Polsce, rządzonej przez komunistów oraz życie poszczególnych wspólnot. W czwartym rozdziale ukazano działalność Zgromadzenia w III RP po transformacji ustrojowej 1989 r. (s. 38).

Przyjęta konstrukcja pracy w mojej ocenie jest mało klarowna, chaotyczna i nie przemyślana, nadto treść dwóch pierwszych rozdziałów nie została ujęta w tytule dysertacji. Szeroko omówiona geneza Zgromadzenia, prezentacja postaci założycieli wspólnoty oraz działalność pierwszych sióstr w Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Brazylii itd., nie dotyczy bezpośrednio tematu opracowania. Natomiast tak ważne zagadnienia, jak omówienie rozwoju terytorialnego i personalnego Zgromadzania nie pojawiają się w dysertacji. Ponadto brak

analizy grupy kobiet wstępujących do Zgromadzenia, ich pochodzenia terytorialnego, społecznego oraz wykształcenia, co znacznie zubożyło pracę, pozbawiając ją obrazu społeczności zakonnej, która warunkuje rozwój życia duchowego wspólnoty, jak również podejmowane aktywności apostołskie. Szkoda, że autorka nie dołączyła do pracy mapy z placówkami Zgromadzenia, wizualizacja kartograficzna położenia placówek Zgromadzenia, byłaby punktem odniesienia nie tylko do analiz przestrzennych, ale również do postawienia istotnych pytań badawczych, między innymi dotyczących takich zagadnień, jak występowanie korelacji między terenami zamieszkałymi przez ludność wyznania grekokatolickiego, a rekrutacją nowych członkiń do Zgromadzenia, czy też podejmowanych inicjatyw duszpasterskich.

Tytuły poszczególnych rozdziałów nie odpowiadają tytułowi dysertacji, a także w treści kolejnych podpunktów tworzących rozdziały brak logicznego porządku. Doktorantka w narracji recenzowanej pracy skupiła się przede wszystkim na działalności prowadzonej przez Zgromadzenie, pomijając tak ważne i istotne zagadnienia, jak organizacja, podstawy prawne, czy omówienie formacji zakonnej sióstr, co prawda zagadnienia te pojawiają się w opracowaniu ale są one omówione pobieżnie. Zagadnienie dotyczące formacji zakonnej pojawia się dopiero w rozdziale czwartym, w punkcie 2, dotyczącym działalności zarządu prowincji. Zagadnienie to omówione jest w zupełnym pomieszaniu porządku aksjologicznego i logicznego, między innymi obok działalności ikonograficznej prowadzonej przez Zgromadzenie. A przecież formacja zakonna jest zagadnieniem o wiele szerszym, funkcjonującym w odniesieniu do zasad ustawodawstwa kościelnego i własnego Zgromadzenia, którego zarząd prowincji jest nie tylko podmiotem uczestniczącym w jego realizacji ale także uczestnikiem tego procesu.

Praca jest w znacznej mierze odtwórcza, jest zbiorem uporządkowanych chronologicznie i rzeczowo informacji, w którym zabrakło próby dokonania głębszej analizy i syntezy. Zbyt mało pojawia się istotnych pytań badawczych w stosunku do bardzo ciekawych materiałów źródłowych i zestawień tabelarycznych, które nie zostały w dostateczny sposób poddane przez doktorantkę analizie, co prowadziłoby do stawiania hipotez i wyprowadzania wniosków, dotyczących procesów zachodzących w życiu, tak samej społeczności zakonnej, jak i wśród wiernych Kościoła grekokatolickiego w Polsce po 1945 r., z którym Zgromadzenie było związane aktywnością apostołską.

Mocną stroną pracy jest jej warstwa źródłowa. Praca została przygotowana w oparciu o szeroką kwerendę archiwalną, dzięki niej do obiegu naukowego zostaną wprowadzone nowe

dane źródłowe, które ze względu na specyfikę pochodzenia materiałów o proveniencji zakonnej i kościelnej są trudno dostępne dla przeciętnego badacza.

b) Język i usterki edytorskie

Rozprawa napisana jest dobrym komunikatywnym językiem, łatwym w odbiorze dla czytelnika. W narracji autorka nie ustrzegła się jednak tendencji do przejmowania języka źródeł, zwłaszcza wyrażen o dużym stopniu uogólnień i generalizacji, stąd pojawiające się liczne powtórzenia mające charakter ogólnych stwierdzeń. Autorka nie ustrzegła się także poważnego błędu merytorycznego w stosowaniu określenia Polska Rzeczpospolita Ludowa, w skrócie PRL, które oficjalnie funkcjonowało od 1952 r. po uchwaleniu konstytucji, natomiast w latach 1944-1952 państwo nosiło nazwę Rzeczpospolita Polska. Dlatego stosowanie tego określenia przez doktorantkę w rozdziale drugim jest błędem warsztatowym.

Mimo, że praca została przygotowana z dużą starannością edytorską, to zdarzają się literówki i błędy stylistyczne, które należy poprawić. Utrudnieniem w korzystaniu z dysertacji jest brak spisu licznych, sporządzonych przez autorkę tabel, jak również zamieszczonych w pracy schematów.

c) Metoda

W pracy zastosowano metodę analityczną i statystyczną, która znalazła swój wyraz w 69 tabelach przygotowanych przez doktorantkę i zamieszczonych w pracy. W mojej ocenie część zestawień tabelarycznych zamieszczonych w tekście powinna zostać dołączona jako aneks do dysertacji, gdyż rozbija ciąg prowadzonej przez autorkę narracji i utrudnia zachowanie przejrzystości i komunikatywności prezentowanych treści. Brak analiz i wniosków bezpośrednio wynikających z zamieszczonych w tekście zestawień tabelarycznych sprawia, że czytelnik nie jest przekonany, że autorka potrafi sprawnie posługiwać się metodą statystyczną, analizować dane liczbowe i wyciągać wnioski.

III. Wnioski końcowe

Siostra mgr Irena Drozd przygotowała pracę opartą na bogatej bazie źródłowej, przeprowadziła szeroką kwerendę archiwalną, i dzięki jej wysiłkowi do obiegu naukowego zostały wprowadzone nowe źródła i nowe ustalenia faktograficzne, obejmujące nie tylko Zgromadzenie Sióstr Służebnic NMP, ale także dotyczące Kościoła grekokatolickiego, jak i wiernych tego obrządku. Zebrany przez nią materiał archiwalny został uporządkowany tematycznie i chronologicznie. Praca porusza całą gamę problemów oraz inspiruje

do prowadzenia pogłębionych i szerszych badań nad żeńskim ruchem zakonnym Kościoła grekokatolickiego w Polsce, a także w pozostałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej.

Zabrakło w pracy poruszenia kilku ważnych zagadnień, jak chociażby roli i wpływu Soboru Watykańskiego II na rozwój wspólnoty. Słabym punktem pracy jest jej konstrukcja i panujący wewnątrz rozdziałów chaos i brak przyczynowo-skutkowego uporządkowania treści. W tej postaci dysertacja nie może być publikowana. Konieczna jest nowa konstrukcja pracy, która zostanie uzupełniona o brakujące zagadnienia, a także uporządkuje prezentowane w pracy treści i nada jej wewnętrzną spójność. Treści zawarte w dysertacji tylko częściowo odpowiadają tytułowi pracy. Aby treść dysertacji mogła odpowiadać w pełni jej tytułowi konieczne jest omówienie tak ważnych zagadnień, jak już sygnalizowanej w recenzji, między innymi organizacji Zgromadzenia.

Przystawioną do recenzji dysertację doktorską s. mgr Ireny Drozd „Dzieje Zgromadzenia Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi w Polsce”, niezależnie od wymienionych wyżej mankamentów, należy uznać za potrzebną i interesującą, a jej końcowy efekt, mimo że nie jest on w pełni zadowalający, pozwala jednak wnioskować do Rady Naukowej Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego o dopuszczenie s. mgr Ireny Drozd do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 3 lutego 2021 r.

dr hab. Agata Mirek